

INFORMAȚIE ENCICLOPEDICĂ ÎN DICȚIONARELE ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA

1. DICȚIONARE ȘI ENCICLOPEDII

Lingvistica teoretică a ultimelor decenii se referă adesea la conceptul de informație conținută în materialul lexical înregistrat în dicționare, iar în cazul de față distinge între două categorii tipologice majore: informație de tip lexical și informație de tip enciclopedic, corespunzătoare perechii antinomice: *lingvistic* ↔ *extralingvistic* recurente în analizele conduse mai ales din perspectivă structuralistă. În acest context, în lexicografie, al cărei statut disciplinar s-a îmbogățit printr-o ramificare teoretică abia în ultimele decenii¹, distincția este urmărită mai cu seamă la nivelul opoziției dintre *dicționare ale limbii*, pe de o parte, și *dicționare enciclopedice* și *enciclopedii*, de cealaltă, definite pe baza tipului de material lexical înregistrat în fiecare dintre categoriile de lucrări menționate.

Această clasificare a dicționarelor își are originile în tradiția lexicografică franceză, unde a și fost cel mai amplu discutată. Nu întâmplător, lucrările de specialitate mai noi pornesc de la descrierea distincției între *dicționare ale limbii* și *dicționare enciclopedice*² pe care o propune Bernard Quemada în lucrarea sa dedicată istoriei și diferențierii tipologice a dicționarelor limbii franceze moderne (Quemada 1967). Aici, lexicologul francez definește mai întâi dicționarele limbii astfel: „Les *dictionnaires de langue*, d’après la définition couramment admise, sont

---

¹ *Manualul de lexicografie* al lui Ladislav Zgusta, editat de Vera Cerny și publicat în 1971 (Zgusta 1971), este citat adesea drept unul dintre primele texte de referință din domeniul lexicografiei teoretice, iar de numele savantului ceh se leagă începuturile disciplinei; opinia generală este sintetizată plastic de lexicologul/lexicografii olandez Piet van Sterkenburg (2004, p. 4), care îl numește pe acesta „the twentieth-century godfather of lexicography”.

² O privire sumară asupra terminologiei folosite în lucrările mai însemnate arată că distincția tripartită *dicționar al limbii/dicționar enciclopedic/enciclopedie* cu care operează autorii de dicționare nu este aplicată consecvent de teoreticieni; aceștia discută mai degrabă în termenii unei distincții binomice între lucrări lexicografice care înregistrează fapte de limbă, *i.e.* dicționare ale limbii (DL) și lucrări lexicografice care înregistrează informație enciclopedică (LLE), *i.e.* dicționare enciclopedice și enciclopedii fără deosebire. Vom urma aici, în linii mari, această perspectivă generală, întrucât obiectul prezentului articol este conceptul de informație lexicală/o tipologie anume a acesteia, așa cum este desemnată în *dicționarele românești ale limbii* din secolul al XIX-lea.

ceux dont les commentaires se limitent à assurer la compréhension des termes consignés et leur emploi dans le discours” (*ibidem*, p. 14). Dicționarelor limbii li se opun dicționarele enciclopedice, despre care autorul afirmă mai întâi că „alors que les précédents s’attachaient aux mots, ils vont pour leur part s’attacher plutôt aux choses désignées par les mots” (*ibidem*, p. 15) și pe care le definește astfel: „leur définition théorique est, négativement, celle de répertoires de données extralinguistiques” (*ibidem*; cf. și Zgusta 1971, p. 198), adăugând imediat după aceea că, în practică, analiza conținutului arată că cele mai multe lucrări cu caracter enciclopedic preiau datele de natură lingvistică din dicționarele de limbă și că se diferențiază de acestea prin indicații suplimentare. Această primă descriere a distincției între DL și LLE urmează deosebirea dintre *cuvânt* și *lucru* și are la bază separarea între domeniile pe care respectivele lucrări le descriu cu ajutorul materialului lexical înregistrat: DL descriu limba în comportamentul cuvintelor privite ca semne, pe când LLE descriu realitatea.

O altă figură emblematică a lexicologiei/lexicografiei franceze, Alain Rey, împărtășește aceeași opinie atunci când afirmă că „une différence fondamentale entre l’encyclopédie et le dictionnaire tient à la nature des entrées” (Rey 1982, p. 19). Lingvistul francez descrie articolul de enciclopedie astfel: „l’article d’encyclopédie, qui a pour objet la description du monde, utilise l’entrée comme un accès au domaine à décrire. Cette entrée n’est pas imposée comme signe, mais seulement comme contenu” (*ibidem*), spre deosebire de articolul de dicționar, care „au contraire, le dictionnaire, qui se propose la description des mots, présente des entrées qui sont l’objet même dont on parle en tant que signe” (*ibidem*), adăugând astfel distincției de domeniu observate de Quemada și pe cea de raportare a lucrării la materialul pe care îl consemnează: în dicționare cuvintele sunt în sine obiectul descrierii, pe când în enciclopedii, acestea au valoare instrumentală, sunt mijloace prin care autorii descriu aspecte ale realității.

Lexicografia teoretică din zilele noastre, în pofida influenței majore exercitate de gândirea lingvistică (neo-)structuralistă, păstrează distincția inițială descrisă de B. Quemada și A. Rey (cf. și Zgusta 1971, p. 103 și urm.) și răspunde dificultății definirii *precise* a acesteia cu seturi de criterii practice pe baza cărora DL pot fi deosebite de LLE. Luis Fernando Lara (1989, p. 283–284) identifică patru asemenea seturi: (i) Listele de cuvinte-titlu din DL reprezintă lexicul *structurat* al unei limbi, prin urmare cuprind toate elementele lexicale încadrate în paradigme fixe (categorii morfologice cu inventar lexical închis: pronume, conjuncții, prepoziții), precum și un număr cât mai mare de elemente lexicale ce aparțin unor paradigme deschise (categorii morfologice cu inventar lexical deschis: substantive, verbe etc.). LLE cuprind mai ales nume proprii, iar dintre substantivele comune, pe acelea care se referă la concepte importante pentru cunoașterea realității, excluzând din principiu verbele, precum și acele cuvinte care aparțin claselor morfologice cu

inventar lexical închis. (ii) Întrucât DL privesc cuvintele în calitatea lor de semne, acest tip de lucrări consemnează adesea trăsăturile lingvistice care le individualizează, precum încadrarea în sistemul gramatical al limbii, pronunțare etc., pe când aceste informații lipsesc din LLE. (iii) DL, spre deosebire de LLE, cuprind informații de interes pragmatic privitoare la utilizarea cuvântului, precum indicații de circulație, de stil etc. (iv) DL urmează concepția conform căreia semnificatul unui cuvânt are o natură diferită de cea a referentului și, prin urmare, nu cuprind ilustrații, desene, fotografii etc. incluse în articolul de dicționar. LLE, dimpotrivă, oferă din abundență materiale grafice, fiindcă ele descriu obiecte ale realității: ilustrațiile, în virtutea faptului că nu necesită cunoașterea claselor invocate într-o definiție, corespund întrutotul necesităților enciclopediei, după cum observă și Josette Rey-Debove (1971, p. 35): „l'illustration concerne la chose-nommée, jamais le signe-nommant. Elle est bien proprement encyclopédique”. Acestor deosebiri de natură materială li se adaugă aceea a disponibilității pentru traducere. Articolul de enciclopedie, în calitatea sa de discurs care descrie obiecte ale realității, poate fi tradus într-o altă limbă. DL, care „constitue à lui seul tout un domaine, d'une extraordinaire richesse, d'une grande complexité” (Rey 1982, p. 18), este imposibil de tradus: traducerea termenilor din dicționarele bilingve are loc la nivelul propozițiilor care transmit un discurs despre realitate (Lara 1989, p. 284), iar nu la nivelul semnului funcțional în sistemul limbii.

2. INFORMAȚIE ENCICLOPEDICĂ ÎN DICȚIONARE

Autorii citați mai sus par să circumscrie distincția dintre informația de tip lingvistic și cea de tip enciclopedic la nivelul cuvintelor considerate ca unități; această specializare duce la existența unor serii paralele de liste de cuvinte-titlu: cuvinte de dicționar și cuvinte de enciclopedie. Întrucât însă, în realitate, lexicografii se confruntă adesea cu dificultatea separării cunoașterii lingvistice de cea extralingvistică, ceea ce are drept rezultat faptul că dicționarele, cel puțin până în prezent, nu pot fi epurate de orice urmă de enciclopedism, credem că analiza trebuie adâncită, conform diviziunii materialului înregistrat în acestea, urmărind două direcții: (a) la nivelul listei de cuvinte-titlu și (b) la nivelul informației de sub fiecare voce în parte.

(a) Un posibil model de identificare a informației de tip enciclopedic din dicționare, la nivelul listei de cuvinte-titlu, ar putea urmări încrucișat două criterii: (i) pe cel al tipului de actualizare și (ii) pe cel al relevanței competenței lexicale³ a vorbitorului. Opoziția celor două criterii nu are la un capăt actualizarea, care este procesul prin care vorbitorul selectează un cuvânt anume dintr-o serie de termeni

³ Pentru conceptul de *competență*, cf. Marconi 1999.

posibili într-un enunț caracterizat de circumstanțe date, iar la celălalt competența lexicală, care se traduce, în linii mari, prin capacitatea vorbitorului de a utiliza corect, în enunțuri cu sens, un cuvânt oarecare. Actualizarea este, în fapt, o componentă a competenței lexicale, iar în cadrul discuției de față putem distinge între două tipuri majore: actualizare de tip lingvistic și actualizare de tip cultural. Criteriul dominant aici privește *relevanța* competenței lexicale; pe baza acestuia putem distinge două categorii: cuvinte pentru a căror utilizare competența lexicală a vorbitorului este irelevantă, respectiv, cuvinte în utilizarea cărora competența lexicală a vorbitorului este un factor necesar. Combinațiile posibile ale celor două criterii pot fi schematizate după cum urmează:

<i>Tip</i>	<i>Actualizare</i> (+/-)(lingvistic/cultural)	<i>Relevanța competenței lexicale</i> (+/-)
α	A(-)LINGV/(+)CULT	CL(-)R
β'	A(-)LINGV/(+)CULT	CL(+R)
β''	A(+L)INGV/(-)CULT	CL(+R)

Observație: o combinație de tipul {A(+L)INGV(-)CULT // CL(-)R} nu este posibilă: cuvintele pentru care competența lexicală a vorbitorului este irelevantă au întotdeauna o actualizare de tip cultural, sunt cuvinte (1) independente de cerința de utilizare corectă în enunțuri cu sens sau (2) pe care vorbitorul nu le poate utiliza corect în enunțuri cu sens, prin urmare nu le cunoaște, iar actualizarea lor poate avea loc numai prin raportare la realitatea extralingvistică.

Pentru listele de cuvinte-titlu, lexicografia tradițională urmărește constant o unică opoziție între două categorii majore de elemente lexicale. (α) Din prima categorie fac parte cuvintele al căror semnificat prezintă o relație de identitate 1:1 cu forma și al căror loc se află de obicei în enciclopedii, precum numele proprii sau cuvintele a căror actualizare de către vorbitor este un proces cultural indiferent de gradul de competență lexicală a vorbitorului (cuvinte care identifică, cu semnificat necontextualizabil). (β) În cea de-a doua categorie se încadrează cuvintele, denumite în mod tradițional „ale limbii”, al căror semnificat este întotdeauna contextualizabil (cuvinte care denumesc). Întrucât între (α) și (β) se observă o asimetrie, dat fiind că (α) este descrisă de ambele criterii enunțate {A(-)LINGV(+L)CULT // CL(-)R}, în timp ce categoria (β) este definită numai de criteriul relevanței competenței lexicale {0 // CL(+R)}, considerăm că analiza trebuie adâncită, operând o distincție ulterioară între: (β') o sub-serie de cuvinte cu un grad suficient de scăzut de disponibilitate, încât actualizarea lor să fie un proces cultural {A(-)LINGV(+L)CULT // CL(+R)} și (β'') o sub-serie de cuvinte cu un grad suficient de ridicat de

disponibilitate, încât actualizarea lor să fie un proces lingvistic $\{A(+)\text{LINGV}(-)\text{CULT} // \text{CL}(+)\text{R}\}$ ⁴.

Conform acestei clasificări, cuvinte precum *București*, *Dunăre* aparțin categoriei (α), iar *citi*, *albastru*, *cer* categoriei (β'). O situație aparte revine cuvintelor clasificabile sub (β''). Înregistrarea în dicționare ale limbii face dificilă, în virtutea principiului uniformității redacționale a dicționarelor, identificarea lor: indicațiile de tip „rar”, „învechit”, „neologic” etc. sunt adeseori insuficiente pentru a preciza apartenența la clasa propusă aici, iar încadrarea lor presupune o analiză individuală. Iată câteva exemple. **Botfor** – cizmă lungă de vânatoare, călărie etc.: pentru un vorbitor obișnuit al limbii române din zilele noastre, acest cuvânt necesită o actualizare de tip cultural/enciclopedic, întrucât cuvântul are o disponibilitate scăzută, fiind ieșit din uz $\{A(-)\text{LINGV}(+)\text{CULT}\}$. Statutul incert al cuvântului reiese și din felul în care este definit/circumscribit în diferite dicționare: definiția dată în DEX, preluată la rândul ei din DM, nu corespunde definiției din dicționare mai vechi, precum ȘĂINEANU sau din perioada interbelică, precum SCRIBAN, care se opresc numai asupra aspectului utilitar al obiectului definit. De asemenea, indicația de circulație „(Reg.)” din DEX nu se regăsește în ȘĂINEANU sau SCRIBAN, care insistă, în schimb, asupra vechimii și caracterului periferic al cuvântului: ȘĂINEANU indică „azi aproape dispăruți”, iar SCRIBAN „rar azi”. În pofida tipului de actualizare preponderent cultural, utilizarea cuvântului în enunțuri cu sens presupune un grad adecvat de competență lexicală $\{CL(+)\text{R}\}$. Mai pot fi încadrate aici cuvinte precum **sparteină** – alcaloid extras dintr-o plantă exotică, **franceină** – colorant cu stabilitate excepțională la lumină folosit pentru vopsirea mătăsurilor, dar și **lepedeu** – cearșaf, **meredeu** – unealtă de lemn pentru frământat cașul.

Se observă, așadar, că încadrarea unui cuvânt în categoria (β') poate fi descrisă după distribuția în varietate⁵. Cazul cel mai adesea discutat este cel al distribuției în diacronie (e.g.: **botfor**): cuvintele învechite își pierd disponibilitatea de uz și devin cu timpul elemente de enciclopedie. La celălalt capăt al axei temporale se află neologismele; situația lor este într-o măsură diferită: se încadrează aici mai ales cuvintele intrate în limbă înainte ca desemnatul lor să intre în cultura materială, precum și derivatele acestora. În mod similar, observăm același tip de comporta-

⁴ Situația este departe de a fi atât de simplă, întrucât, spre exemplu, clasificarea propusă aici nu ține seama de disponibilitatea pentru actualizare a *sensurilor* cuvintelor (utilă în stabilirea separată a listelor de cuvinte-titlu pentru enciclopedii și pentru dicționare enciclopedice; în acestea din urmă sunt cuprinse cuvinte cu semnificat corespunzător categoriei β'' , dar care au sensuri specializate corespunzătoare categoriei β'), nici de seriile de factori care determină gradul de disponibilitate al unui cuvânt. Pentru perechea terminologică *semnificat* și *sens*, așa cum este ea acceptată în majoritatea lucrărilor teoretice, cf. Marengo 1996, p. 103–104: „Finora ho usato *senso* e *significato* come sinonimi e nella maggior parte dei casi i due termini sono considerati equivalenti. I linguisti che si occupano di semantica, tuttavia, abitualmente distinguono fra *significato* in quanto valore che un segno linguistico ha nel sistema, in astratto, e *senso* in quanto valore che un segno linguistico ha nel contesto, in un enunciato”.

⁵ Pentru diferitele tipuri de variație și tipurile de distribuție corespunzătoare, cf. Berruto 2011a și 2011b, D'Achille 2011, D'Agostino 2011 și Rossi 2011.

ment pe axa distribuției diatopice, unde o parte însemnată a regionalismelor admise în limba literară (e.g.: **lepedeu**, **meredeu**) sunt cuvinte cu disponibilitate scăzută, în vreme ce, pe axa distribuției diastratice, așa-numiții „termeni de specialitate” (e.g.: **sparteină**, **franceină**) sunt necunoscuți majorității vorbitorilor.

(b) Analiza informației de *sub voce* este complicată de caracterul complex al articolului de dicționar; aici identificarea informației de natură enciclopedică poate fi făcută în segmentele de text (secțiuni și subsecțiuni) decelabile în cadrul fiecărui articol în parte. Practica lecturii dicționarelor arată că, dintre acestea, secțiunea etimologică și definiția cuvântului-titlu⁶ sunt mai predispușe la a conține informație explicit enciclopedică. O tipologizare după alte criterii decât cel al localizării este dificilă și greu de susținut teoretic: informația enciclopedică, de natură extralingvistică, cuprinsă aici poate descrie orice aspect al realității legate de referentul cuvântului, după orice fel de coordonate considerate semnificative de către autorul articolului de dicționar. Reținem, sub această rezervă, că este util modelul propus de Mariana Neț (1986), în care cercetătoarea bucureșteană echivalează categoriile de interpretanți propuse de semioticianul american Charles Sanders Peirce cu tot atâtea categorii de sens. În cadrul acestuia, *interpretantului imediat* (Ii) îi corespunde sensul denotativ de bază al unui cuvânt, *interpretantului dinamic* (Id) îi corespunde mulțimea sensurilor unui termen, iar *interpretantului final* (If) reprezintă sensul unui cuvânt așa cum este el structurat într-o definiție. Diferențierea între tipurile de interpretant este ulterior rafinată, Ch. S. Peirce descriind două tipuri de interpretant dinamic și trei tipuri de interpretant final. Dintre aceștia, interesează în mod special analiza noastră Id₂, despre care cercetătoarea bucureșteană afirmă că „reprezintă sensurile termenului în diacronie – sensuri denotative și conotative, de bază și periferice, contextuale și acontextuale – și informația de natură enciclopedică necesară utilizatorului pentru cunoașterea tuturor acestor sensuri și deci pentru folosirea corectă a termenului în mulțimea de contexte posibile” (Neț 1986, p. 131; subl. n.) corelat cu If₁, echivalent cu definiția empirică (Neț 1986, p. 132), și cu If₂, echivalent cu definiția lexicografică, înregistrată într-un dicționar (*ibidem*), despre care autoarea afirmă că sunt într-atât de asemănătoare, încât „similitudinea dintre ele poate merge până la identitatea de formulare” (*ibidem*).

Pornind de la următoarele condiții: $Id_1 = {}_{ts}(S_1 + \dots + S_n)$, unde ${}_{ts}$ arată amplasarea în sincronie, iar $(S_1 + \dots + S_n)$ reprezintă mulțimea sensurilor unui cuvânt și $Id_2 = {}_{td}(S_1 + \dots + S_n) + \varepsilon$, unde ${}_{td}$ indică amplasarea în diacronie, iar ε denotă totalitatea informației de natură enciclopedică, formulările ideale pentru If₁ și If₂ ar fi: $If_1 = \Sigma({}_{ts}S_{n+} + {}_{td}S_{n+}) \pm \Sigma\varepsilon$, unde Σ reprezintă „selecție din”, iar S_{n+} mulțime de sensuri selectate aleator, și $If_2 = Id_1 + Id_2 - \varepsilon$. Realitatea prezentă în dicționare arată însă că If₂ poate fi formalizat, în cele mai multe cazuri, într-o modalitate mai ase-

⁶ A se vedea, spre exemplu, vocea **BĂLMOȘ** din DA, unde, imediat după definiția termenului, autorul articolului descrie împrejurările și modalitatea în care se pregătește, dar și felul în care se consumă (elemente de enciclopedie).

mănătoare cu cea pentru If_1 , ceea ce se explică prin faptul că autorul unui articol de dicționar este deopotrivă interpret și că, în această calitate, funcționează ca agent în relația de interdependență între Id și If surprinsă de autoare prin observația că „un aspect care poate părea paradoxal este acela că «experiența străină», contextul exterior sau anterior necesar interpretului pentru cunoașterea *interpretantului dinamic* Id_2 este *interpretantul final* (If_1 sau If_2), adică [...] definiția (empirică sau de dicționar)” (Neț 1986, p. 131). În această relație bidirecțională ($Id \leftrightarrow If = If$ structurat pe baza Id , însă cunoașterea/reconstituirea Id implică recurgerea la If), perspectiva interpretului se află la jumătatea distanței și explică în parte, în cazul distincției pe care o urmărim aici, de ce informația înregistrată în corpul articolului de dicționar poate conține un factor $\Sigma\varepsilon$, precum și cantitatea și calitatea variabile ale acestuia de la un articol de dicționar la altul, astfel:

$$\text{Dacă } \left\{ \begin{array}{l} Id_1 = {}_{ts}(S_1 + \dots + S_n) \\ \text{și} \\ Id_2 = {}_{td}(S_1 + \dots + S_n) + \varepsilon \end{array} \right.$$

Formularea ideală pentru $If \Rightarrow$

$$\left\{ \begin{array}{l} If_1 = \Sigma({}_{ts}S_{n+} + {}_{td}S_{n+}) \pm \Sigma\varepsilon \\ \text{și} \\ If_2 = Id_1 + Id_2 - \varepsilon \end{array} \right.$$

În realitate

$Id \Rightarrow If = If$ structurat pe baza Id , însă cunoașterea/reconstituirea Id implică recurgerea la If ($Id > (Int) > If > (Int) > Id$, unde autorul articolului de dicționar este $Int(erpret)$)

$\Rightarrow$

$$If_1 \approx If_2 \text{ (i.e. } If_2 \in \Sigma\varepsilon)$$

3. DICȚIONARELE ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA: DE LA INGENUITATE LA ENCICLOPEDISM

3.1. Precizări preliminare

Identificarea informației enciclopedice prezente în dicționarele românești din secolul al XIX-lea trebuie să pornească, pe de-o parte, de la rezerva că natura dicționarelor înseși împiedică aplicarea invariabilă a unui unic model teoretic și că orice sistem de criterii trebuie adaptat pentru fiecare caz (= cuvânt) în parte, ceea ce confirmă opinia semioticianului italian Umberto Eco (1995, p. 68–70), după care: „competența lingvistică este fatalmente enciclopedică și nu poate fi fixată într-un

dicționar, iar de aceea nu au existat niciodată și nu există reguli stabile. Nucleul tare sau «necesar» al acestei competențe ține de sociolingvistică și de antropologia culturală, iar această constatare descrie vag limitele imposibil de stabilit ale enciclopediei”. Pe de altă parte, „volumul și evoluția (cantitativă și semantică) a[le] lexicului se oglindesc imperfect în operele lexicografice” ale perioadei de care ne ocupăm aici (Seche 1966, p. 188). Această trăsătură, manifestată în aceea că din dicționarele care au drept limbă de bază limba română lipsesc numeroși termeni vechi și regionali, precum și cuvinte sau sensuri curente în limba comună, dar sunt prezente serii de termeni neologici, chiar dacă aceștia nu aveau o existență reală în limbă, justifică recomandarea autorului: „istoricul limbii române trebuie să consulte cu multă prudență operele lexicografice apărute până la 1880; ele sunt utile numai în măsura în care pot fi verificate cu alte izvoare, în primul rând cu textele din epocă” (*ibidem*).

În aceste condiții, metoda pe care am urmat-o aici constă în extragerea informației de natură enciclopedică aferentă materialului lexical înregistrat sub litera A (integral sau pe fragmente) din dicționarele alese, propunând încadrarea într-una dintre categoriile discutate mai sus, în cazurile în care aceasta este posibilă. Am ales, pentru lucrarea de față, un număr de trei dicționare, toate trei generale, de la începutul secolului, din perioada de mijloc și din ultima parte a acestuia. Acestea sunt LB, COSTINESCU, pe care Mircea Seche (1966, p. 73), în pofida numelui pe care îl poartă, îl descrie drept „primul și singurul dicționar explicativ general al limbii române tipărit în această perioadă”, și LM.

3.2. Informație enciclopedică în LB, litera A

Material excerptat:

Abrud, subst. Un oraș în Ardeal.

Nume propriu: toponim.

Adagiu, subst. Zisă, pildă, parimie.

Substantivul pare restrâns la circulația în medii intelectuale, ca termen al limbajului liturgic (circumscriere diastratică); pare, de asemenea, să fie o preluare ca atare a lat. *adagium*, indicat în definiția în limba latină a lexiconului și, în absența unor atestări colaterale, circulația reală în limbă este discutabilă.

Adormirea Sântămăriei, sau a Născătoarei de Dumnezeu – fără indicație gramaticală

Nume propriu: denumire de sărbătoare religioasă.

Aflarea Sântei Cruci – fără indicație gramaticală – O sărbătoare.

Nume propriu: denumire de sărbătoare religioasă.

Aiud, subst. Un oraș în Ardeal.

Nume propriu: toponim.

Andivie. subst. *Cichorium endivia*, Linn.

Substantivul pare să fie un cuvânt exotic, a cărui circulație reală în limbă este discutabilă: cuvintele din terminologia culinară sunt în mod special legate de soarta referentului corespunzător în cultura materială, iar criteriile admiterii lor drept cuvinte ale limbii sunt în strânsă dependență de aceasta. În cazul de față, este puțin probabil ca andivele să fi fost un bun cu o răspândire suficient de largă, încât să justifice încadrarea termenului drept cuvânt al limbii.

Anglia, subst. Nume propriu al unei țări.

Nume propriu (consemnat ca atare în subsecțiunea definiție a articolului de dicționar).

Anglu, subst. Om din Anglia.

În pofida faptului că numele de națiuni, precum *român*, *rus*, *englez* își află locul, în mod firesc, în dicționarele de limbă, am selectat această intrare din LB din motive culturale: legăturile tradiționale slabe ale Principatelor cu lumea occidentală situează, până înspre jumătatea secolului al XIX-lea, arealul geografic nord-vest european într-o zonă a exoticii; credem că aici cuvântul păstrează acest caracter.

Anticrist, subst.

Nume propriu.

Apă acră, subst. // **Apă tare** – fără indicație gramaticală

Combinările lexicale de acest tip se încadrează, în mod normal, în dicționarele de limbă. Am considerat aici că trebuie amintite ca elemente de enciclopedie, întrucât reflectă încercarea de traducere în limba română a denumirilor unor realități noi pentru începutul secolului al XIX-lea (**apă acră**) sau de circulație restrânsă (**apă tare**). În primul caz, elementul de noutate este vizibil și în caracterul stângaci al traducerii în limba latină: *aqua acidula*; echivalentele în maghiară: *borvíz* și în germană: *Sauerbrunnen*, *Sauerwasser* arată că este vorba despre apa carbogazoasă. În cel de-al doilea caz, textul în latină consemnează deopotrivă *aqua fortis* (acid nitric) și *aqua regia* (acid nitromuriatic); este sigur că în ambele variante sintagma aparține unui limbaj de specialitate.

Ardeal, subst.

Nume propriu.

Arie, subst. Un eretic din veacul al patrulea.

Nume propriu de persoană.

Arie, subst. **I.** Cântare frumoasă și cu măiestrie.

Referentul este un element cultural de circulație restrânsă, ceea ce face ca acest cuvânt să fie un cultism.

Arieș, subst. O apă curgătoare în Ardeal.

Nume propriu: hidronim.

Armada, subst. *Exercitus*.

Posibil cultism de circulație deosebit de restrânsă, în lipsa unor atestări colaterale, existența reală în limbă e discutabilă.

Armenia, subst. Țara armenească, de unde au venit armenii.

Nume propriu.

Azil, subst.

Cuvânt neologic pentru perioadă, evident cultism de circulație incertă; traducerea în maghiară și în germană dovedește faptul că nu denumește instituția pe care o desemnează în zilele noastre, ci sanctuarul, ca loc ce dă posibilitatea retragerii în neutralitate.

Asecurare, subst. // **Asecurăție**, subst. // **Asecur**, **-are**, **-at**, verb. act.

Cuvintele familiei sunt neologice pentru perioadă, circulația lor reală în limbă este discutabilă.

Asăuiesc (alsăuiesc), **-ire**, **-it**, verb. // **Asăuință (alsăuință)**, subst. // **Asăuire (alsăuire)**, subst. (din *al său*) = a-și însuși etc.

Serie, după toate probabilitățile inventată, a cărei circulație a fost restrânsă la un cerc limitat de adepți ai ideilor latiniste.

Auriculă, subst. O plantă, *Primula auricula* Linn.

Numele de plante își află locul în dicționarele de limbă, aici, lipsa unei numiri românești dovedite de adaptarea numelui latin/german (*Aurikel*) arată că referentul nu face parte din cultura materială comună, cu alte cuvinte este un element exotic, iar numirea lui corespunzătoare are caracteristicile elementului de enciclopedie.

Observații:

Pentru un dicționar de la începutul secolului al XIX-lea, surprinde cantitatea relativ redusă de informație enciclopedică, raportat la volumul de material de sub litera supusă analizei. Se constată că cea mai mare parte a acestora constă în cuvinte de tipul (α) discutat mai sus, anume nume proprii al căror loc se află în enciclopedia. Celelalte consemnări privesc mai ales cultisme a căror existență reală în limbă este dificil de probat. Este în egală măsură surprinzător faptul că, în condițiile în care LB pare să nu facă distincția între cuvinte de dicționar și cuvinte de enciclopedie și le tratează nediferențiat, informația enciclopedică este circumscrisă la nivelul listei de cuvinte-titlu, ceea ce dovedește o atenție deosebită în selectarea materialului cuprins în cadrul articolului de dicționar. Lipsa informației enciclopedice *sub voce* se mai poate explica însă și prin aceea că în LB cuvântul-titlu este definit prin „traducere” în cele trei limbi-țintă și că autorii preferă adesea serii sinonimice, restrângând astfel posibilitățile apariției acestora.

3.3. Informație enciclopedică în COSTINESCU, litera A, fragmentul A–ACCES

Material excerptat:

Abad, s.m. Rinocer de Indii.

Denumirile speciilor de animale își au locul, în mod tradițional, în dicționarele de limbă. Dintre acestea însă, denumirile speciilor exotice se caracterizează printr-o doză ridicată de enciclopedism: actualizarea cuvântului de către vorbitor presupune un demers de tip în primul rând cultural.

Abanațiune. s.f. Exil de un an pentru omor precugetat.

Galicism a cărui existență reală în limbă este discutabilă.

Abandonământ, s.n. Abandonare.

Formație analogică cu existență reală în limbă discutabilă.

Abanosa, v.tr. A face abanos, a face ca abanosul de negru. // **Abanoserie**, s.f. Arta celui care lucrează în abanos // **Abanosist**, s.m. Fabricant de scule din abanos.

Galicisme a căror existență reală în limbă este dificil de probat.

- Abastarda**, v.tr. A corci, a strica natura. // **Abastardiment**, s.n.
Galicisme a căror existență reală în limbă este discutabilă; este necesară confruntarea cu surse colaterale din literatura vremii; cuvântul este atestat și în NEGULICI, STAMATI și PROT.–POP.
- Abdalah**, s.n. Popă, călugăr persan.
Galicism a cărui existență reală în limbă este puțin probabilă; varianta ortografică o reproduce întocmai pe cea din dicționarele franceze ale vremii; forma scrisă *abdalas* din dicționarele franceze moderne datează de la a 19-a ediție Larousse.
- Abeneviz**, s.n. Dreptul de a face iaz pe moșia cuiva.
Galicism a cărui existență reală în limbă este discutabilă; cuvântul are un caracter enciclopedic (tipul β' de mai sus) și în limba franceză, unde este un termen juridic azi ieșit din uz.
- Abisa**, v.tr. A arunca în abis.
Derivat analogic; existență reală în limbă a acestuia este discutabilă.
- Abolisment**, s.n. Stricare, desființare.
Galicism a cărui existență reală în limbă este discutabilă.
- Abregământ** s.n. // **Abrega**, v.tr. A prescurta // **Abregeu**, s.n.
Formațiuni după modele franceze; existența lor în limbă este discutabilă
- Acacalu**, **Acacale**, s. Un arbust leguminos în Egipt.
Termen exotic din nomenclatura botanică.
- Acaju**, s.m. O poamă în formă de inimă.
Termen exotic din nomenclatura botanică.
- Acamel**, s.m. Plantă de Mexic ce dă un must vinos.
Termen exotic din nomenclatura botanică.
- Acanar**, s.n. Cuptor de chimie.
Termen de specialitate; circulația lui reală este dificil de probat în absența confruntării cu textele epocii.
- Acantabol**, s.m. Un clește de chirurg cu care se scot fărâmurile unui os frânt...
Termen de specialitate cu circulație incertă; necesită confruntarea cu texte medicale ale epocii.
- Acantilă**, s.f. Sparanghel sălbatic.
Termen exotic din nomenclatura botanică.
- Acaron**, s.m. Mirt sălbatic.
Termen exotic din nomenclatura botanică.
- Acastilaj**, **Acastel**, s.n. Castel de dinaintea și de dinapoia unei nave mari; partea navei destinată pentru locuit și care are forma unui palat sau castel.
Galicism a cărui existență reală în limbă este discutabilă.
- Acataleptic**, s.f. Maladie care lipsește de minte, de inteligență... // **Acataleptic**, adj. care nu va să priceapă nimic.
Termeni de specialitate; circulația lor reală este dificil de probat în absența confruntării cu texte medicale ale epocii.
- Acatastic**, adj. *t. de med.* neregulat.
Termen de specialitate; cf. *supra*.

Observații:

Spre deosebire de LB, pentru a cărui redactare autorii au întocmit și îmbogățit de la o etapă la alta a elaborării lista de cuvinte-titlu, COSTINESCU este un dicționar care urmează

un model declarat și, astfel, se înscrie în seria dicționarelor românești care se inspiră din tradiția lexicografică franceză. Această deosebire se reflectă și în calitatea diferită a informației enciclopedice pe care o înregistrează. Constatăm astfel că aici, sub influența aceluiași model francez, în care distincția între dicționarele de limbă și cele enciclopedice era deja încetățenită, lipsesc numele proprii, care constituie partea cea mai însemnată a elementului de enciclopedie din LB. Cu toate acestea, proporția de informație enciclopedică în COSTINESCU pare, cel puțin la o primă privire, considerabil mai ridicată decât în *Lexiconul de la Buda*. Premisa conform căreia stabilirea caracterului enciclopedic al informației din dicționare se face întotdeauna prin raportare la un factor cultural oferă o explicație pentru acest lucru: atunci când urmează modelul dicționarelor franceze, COSTINESCU adoptă, odată cu beneficiile unei tradiții mai experimentate, o parte însemnată a listelor de cuvinte-titlu, pentru care se străduiește să găsească echivalente în limba română. Spre deosebire însă de limba franceză, unde cuvintele înregistrate în dicționare reflectă un stadiu de limbă al unei culturi mai avansate, în limba română echivalentele acestora se află la periferia sistemului, întrucât (a) referenții acestora lipsesc din cultura materială și, astfel, primesc un caracter de exotism sau (b) fac parte dintr-o varietate de limbă cu distribuție diastratică restrânsă, utilizarea lor fiind apanajul unui număr mic de persoane educate sau al specialiștilor din diferite domenii de activitate.

Se observă astfel că, într-un fragment scurt (16½ coloane), putem descrie drept enciclopedică informația corespunzătoare unui număr de cel puțin 25 de intrări. Dintre acestea, cel puțin 14 sunt galicisme, precum *abanațiune*, *beneviz*, *aboliment* etc. sau *abregământ*, *abrega*, *abregeu*, iar acestora li se adaugă un număr de cuvinte create pentru a corespunde intrării corespunzătoare din listele de cuvinte-titlu din dicționarele franceze, precum: *abanosa/abanoserie/abanosist*, *abisa* etc. Nu lipsesc însă nici cuvintele care pot fi descrise ca având caracter enciclopedic în virtutea exotismului referențului lor – cu excepția lui *abdalah*, toate acestea sunt termeni ai nomenclaturii botanice și zoologice – și nici termenii de specialitate, majoritatea din domeniul medical. Fragmentul mai cuprinde o seamă de cuvinte neologice pentru perioada alcătuirii și circulației dicționarului, stabilite ulterior în limbă, precum: *accelera*, *acelerație*, *acceptabil*, *accesibil*, *accesoriu* etc., însă clasificarea acestora într-o categorie sau alta nu poate fi făcută numai pe baza informației cuprinse în dicționare. Sunt necesare, în acest sens, probe care să ateste existența lor reală în limbă, gradul de răspândire și stabilitatea lor etc. În ceea ce privește informația enciclopedică consemnată *sub voce*, constatăm că dicționarul lui Ion Costinescu și *Lexiconul de la Buda* se aseamănă, în sensul absenței acesteia, cel puțin în cadrul fragmentului analizat aici.

3.4. Informație enciclopedică în LM, litera A, vocile ABLATIV, ACACIE, ACCENTA, ALINA

Material excerptat:

Ablativ, adj., care poate lua, care poate scădea; și de aici în special, ca termen de gramatică: *caz ablativ*, **casus ablativus**, una din flexiunile ce latini dau numelor spre a exprima relațiile acestora în discurs, care lipsește cu totul din limba română și de aceea relațiunile exprese prin acest caz se arată, în limba noastră, cu prepozițiuni ca: *de*, *de la*, *din*, *cu prin* etc. – *Ablativ absolut*, construcție a limbii latine formată din un substantiv și un participiu sau adjectiv puse amândouă în cazul ablativ, prin care se exprimă timpul, modul, cauza și alte

circumstanțe într-o propoziție. În limba română, fiindcă lipsește ablativul, fiindcă lipsesc de asemenea cele mai multe forme participiale, construcțiunea ablativului absolut se dă sau prin propozițiuni secundare legate de cea principală cu conjuncțiuni ca: *fiindcă*, *când*, *cum* etc. sau prin gerunziu absolut, care are oarecare analogie cu participiul absolut al limbii latine sau, în fine, prin substantive construite cu prepozițiuni ca: *de la*, *după*, *prin* etc.

Acacia, s.f. Arbore spinos de familia leguminaceelor, subordinea mimozelor, cu foile simple, compuse sau descompuse, cu flori foarte variate, sesile, bracteolate, galbene, albe, roșii, verzi. Numără mai bine de trei sute de specii, dintre care cele mai însemnate sunt: acacia cu fructe zaharoase, din insula Santo Domingo, acacia mieroasă, din Arabia, acacia cu teaca mare, din America, acacia feroce, din China, acacia *pennata*, acacia *saponaria* din Cochinchina, acacia *balsamica* din Chili, acacia de Egipt sau gumar roșu, acacia de Senegal sau gumar alb, care dă substanța cunoscută sub numele *gumma arabica*, acacia porcului din India, acacia *pudica*, care la cea mai mică atingere își pleacă foile. La noi e mai cunoscută *acacia falsa*, un arbore mare și frumos adus din America septentrională și în genere cultivat mai în toată Europa, cu o formă foarte elegantă, cu flori albe ca neaua și cu un miros foarte plăcut care se răspândește departe. În Dacia superioară arborele e cunoscut sub numele de *acățar*, în Dacia inferioară sub numele de *salcân*.

Accenta și *accentua* v. A pune accentul pe o silabă, a intona, a apăsa tare pe o vorbă, a exprima cu energie și claritate.

Alina (allenare), v. A face lin, a ușura, a ușura durerea, a stâmpăra, a îmblânzi; *a se alina*, a se stâmpăra, a înceta; *s-a alinat vântul*, s-a așezat, a încetat. Din cauza pronunției, verbul acesta se confundă în unele locuri ale Daciei superioare cu *anina*.

Observații:

Spre deosebire de celelalte două dicționare analizate parțial aici, am ales pentru LM o selecție de numai patru intrări. Unul dintre motive constă în faptul că, la nivelul listei de cuvinte-titlu, modalitatea puternic marcată ideologic în care LM tratează cuvintele limbii române, prin separarea „vorbilor curat romanice” de cele „de origine neromanică” și prin relativizarea forțată a fondului lexical înregistrat, face dificil de stabilit care dintre acestea pot fi etichetate drept rezervoare de informație enciclopedică. Al doilea motiv, mai însemnat, constă în aceea că cele patru intrări din LM reproduse mai sus sunt suficiente pentru a ilustra o schimbare de perspectivă ce interesează în mod direct tratamentul informației enciclopedice în dicționarele românești. Astfel, acolo unde în lucrări anterioare se constată că informația lexicală este distribuită mai ales la nivelul listelor de cuvinte-titlu, odată cu LM, ponderea acesteia se deplasează înspre conținutul articolului de dicționar.

Se observă din exemplele de mai sus că există două tipuri diametral opuse de înregistrare a informației enciclopedice în corpul articolului de dicționar. Observăm, astfel, existența unor intrări precum **accenta** și **alina**, care, cu excepția exagerărilor de natură ortografică la care am renunțat în transcrierea utilizată aici, prezintă diferențe minime, la nivelul structurii articolelor corespunzătoare și al tipologiilor de informație înregistrate, față de dicționarele moderne; din acestea informația enciclopedică lipsește. La polul opus se află articole cu „un aspect monografic evident” (Seche 1966, p. 161), precum **ablativ** și

acacia. Dacă în cazul intrării **acacia** pot fi decelate segmente de text care conțin informație enciclopedică, întrucât acestea constau în descrieri explicite ale obiectului „specie botanică acacia” (practic întreg blocul de text cuprins între: „cu foile simple...” până la „se răspândește departe”), în cazul intrării **ablativ** se constată că întreg corpul articolului este de natură enciclopedică, întrucât nu definește semnul lingvistic, ci descrie trăsăturile „obiectului”, iar astfel respectă observația lui Alain Rey (cf. *supra*) conform căreia cuvântul-titlu are aici calitatea de mijloc prin care autorii descriu un aspect al realității.

4. CONCLUZII

Compararea materialelor excerptate mai sus conduce la unele observații parțiale ce se constituie în tot atâtea puncte de pornire pentru cercetări viitoare. Întâi de toate, constatăm că informația enciclopedică cuprinsă în dicționarele perioadei de care ne ocupăm apare în toate segmentele de text ale unui dicționar și în toate seriile organizate tipologic de segmente de text care conțin informație. Astfel, urmând distincția între informație la nivelul listei de cuvinte-titlu (serie de segmente de text) și informație din cadrul articolului de dicționar corespunzător cuvântului-titlu (înșiruire de segmente de text), informația enciclopedică poate apărea atât sub forma cuvintelor-titlu de natură enciclopedică, cât și sub forma descrierii enciclopedice.

Cuvintele-titlu de natură enciclopedică pot fi, la rândul lor, divizate în două categorii majore: (a) cuvinte enciclopedice indiferent de încadrarea contextuală (numele proprii) și (b) cuvinte enciclopedice în contextul dicționarului în care sunt înregistrate. Acest din urmă caz presupune o lectură a informației corelată cu date de natură culturală și istorică, extralingvistică. Cuvintele clasificabile sub tipul (a) sunt tratate în lexicografia modernă în dicționare specializate (de toponimie, onomastică etc.) și se caracterizează prin absența variabilității încadrării lor tipologice. Încadrarea cuvintelor clasificabile sub tipul (b) este în mod funciar variabilă și temporară, analiza ei promite rezultate deosebit de interesante, întrucât privește, prin prisma necesității corelării cu date de natură extralingvistică, natura dicționarului ca obiect cultural, iar astfel îl transformă într-un instrument de reconstituire a unui întreg ansamblu de cunoștințe specific unei societăți, într-o perioadă dată.

Informația enciclopedică care apare sub forma descrierii enciclopedice (a obiectului) în cadrul articolului de dicționar este mai dificil de încadrat în categorii. Observăm, pentru moment, că aceasta are o frecvență mai ridicată abia într-o perioadă relativ târzie a secolului de care ne ocupăm și că pare să fie legată de o schimbare de direcție în lexicografia românească. Putem, astfel, distinge, în cursul secolului al XIX-lea, următoarele: (i) într-o primă etapă, dicționarele înregistrează informație enciclopedică la nivelul listei de cuvinte-titlu. Prezența acesteia poate fi pusă, la începutul secolului, pe seama „naivității” autorilor, în cazul exemplurilor din LB, sau a încercării de adaptare a unui instrument preluat

dintr-o cultură deja matură la o cultură aflată în plină formare, în cazul exemplilor din COSTINESCU. Acest prim stadiu este caracterizat de o evoluție divergentă a eforturilor lexicografilor și reflectă lipsa unei autorități centralizatoare. (ii) În cea de-a doua jumătate a secolului, știința dicționarelor intră într-o fază de enciclopedism care începe cu LM, avea să-și găsească cea mai strălucită expresie în *Etymologicum Magnum...* al lui B. P. Hasdeu și pregătește enciclopediile de la începutul secolului al XX-lea. Acest stadiu este caracterizat de o deplasare a ponderii informației enciclopedice dinspre listele de cuvinte-titlu înspre corpul articolului de dicționar și, în pofida exceselor care au fost ulterior aspru criticate, constituie perioada de maturizare a lexicografiei românești.

BIBLIOGRAFIE. SIGLE

Dicționare

- COSTINESCU = Ion Costinescu, *Vocabular româno-francez*, București, Librăria Frații Ioanițiu, 1870.
- DA = *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Tomul I. Partea I: *A–B*, București, Librăria Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: *C*, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; Tomul I. Partea III. Fascicula I: *D–de*, București, Universul, Intreprindere Industrială a Statului, 1949; (Fascicula II: *de–deșina*; șpalt, 1948); Tomul II. Partea I: *F–I*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934; Tomul II. Partea II. Fascicula I: *J–lacustru*, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1937; Tomul II. Partea II. Fascicula II: *Ladă–lepăda*. București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1940; Tomul II. Partea II. Fascicula III: *Lepăda–lojniță*, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1948.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediție revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- DM = *Dicționarul limbii române moderne*. Sub direcția prof. univ. D. Macrea, [București], Editura Academiei, 1958.
- LB = *Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucrat, seu: Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Budae, Typis et Sum[p]tibus Regiae Universitatis Hungaricae, 1825.
- LM I–III = A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționariul limbei romane*. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborată ca proiect, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români (tomu I (*A–H*), 1871 (în realitate: 1873); tomu II – colaboratori Iosef Hodoș și G. Barițiu –: *I–Z*), 1876; tom. III: *Glossariu, care coprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine înduioasă*, 1871 (în realitate: 1877)).
- NEGULICI = I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite până acum în limba română, și de toate cele ce sunt a se mai primi d-acum înainte, și mai ales în științe*, București, Tipografia Colegiului, 1848.
- PROT.–POP. = E. Protopopescu și V. Popescu, *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, coprinzând și termeni științifici și literari*, volumul I–II, București, T. Teodorescu, 1862.

- SCRIBAN = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- STAMATI = Paharnicul Toma Stamati, *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*. Întâia ediciune, Iași Tipografia Buciumului Român, 1851.
- ȘĂINEANU = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*. A opta edițiune. Revăzut și adăogit la ediția VI-a. Ortografia Academiei Române, [Craiova,] Editura „Scrisul Românesc”, [1930].

Volume colective și periodice

- „Atti Forlì” = Laura Pantaleoni, Salmon Kovarski (a cura di), *Sapere linguistico e sapere enciclopedico. Atti del Convegno internazionale Forlì 18–20 Aprile 1994*, CLUEB, Bologna 1995.
- Enciclopedia dell’italiano* = *Enciclopedia dell’italiano*, Istituto della Enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani, Roma (1.: A–L – 2010, 2.: M–Z – 2011).
- HSK 05.1–3 = Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta (Hrsg.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, Berlin–New York, Walter de Gruyter (5.1 – 1989, 5.2 – 1990, 5.3 – 1991).
- SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București, I, 1950 și urm.
- STERKENBURG = Piet van Sterkenburg, *A Practical Guide to Lexicography*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2003.

Titluri de autor

- Berruto 2011a = Gaetano Berruto, voce *Variazione linguistica*, în *Enciclopedia dell’italiano*.
- Berruto 2011b = Gaetano Berruto, voce *Variazione diafasica*, în *Enciclopedia dell’italiano*.
- D’Achille 2011 = Paolo D’Achille, voce *Variazione diatopica*, în *Enciclopedia dell’italiano*.
- D’Agostino 2011 = Mari D’Agostino, voce *Variazione diastratica*, în *Enciclopedia dell’italiano*.
- Eco 1995 = Umberto Eco, *Riflessioni sull’enciclopedia*, în „Atti Forlì”, p. 57–70.
- Lara 1989 = Luis Fernando Lara, *Dictionnaire de langue, encyclopédie et dictionnaire encyclopédique: le sens de leur distinction*, 30, în HSK 5.1, p. 280–287.
- Marconi 1999 = Diego Marconi, *La competenza lessicale*, Roma–Bari, Laterza, 1999 (prima ediție în limba engleză: *Lexical Competence*, Cambridge (Mass.), MIT Press, 1997).
- Marello 1996 = Carla Marello, *Le parole dell’italiano. Lessico e dizionari*, Bologna, Zanichelli, 1996.
- Neț 1986 = Mariana Neț, *O aplicație lexicologică posibilă a semioticii lui Ch. S. Peirce*, în SCL, XXXVII, 1986, nr. 2, p. 129–134.
- Quemada 1967 = Bernard Quemada, *Les dictionnaires du français moderne: 1539–1863. Étude sur leur histoire, leurs types et leurs méthodes*, Paris, Editions Didier, 1967.
- Rey 1982 = Alain Rey, *Encyclopédies et dictionnaires*, Paris, Presses Universitaires de France, 1982 («Que sais-je?»).
- Rey-Debove 1971 = Josette Rey-Debove, *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*, The Hague, De Gruyter, 1971.
- Rossi 2011 = Fabio Rossi, voce *Variazione diamesica*, în *Enciclopedia dell’italiano*.
- Seche 1966 = Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I. *De la origini până la 1880*, București, Editura Științifică, 1966 (vol. II. *De la 1880 până astăzi*, 1969).

Sterkenburg 2003 = Piet van Sterkenburg, *'The' Dictionary: Definition and History*, în STERKENBURG, p. 3–17.

Zgusta 1971 = Ladislav Zgusta, *Manual of Lexicography*. Edited by Vera Cerny. The Hague–Paris, Academia, The Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences–Mouton de Gruyter, 1971.

ENCYCLOPAEDIC INFORMATION IN THE ROMANIAN DICTIONARIES OF THE 19th CENTURY

(Abstract)

This paper discusses the encyclopaedic information registered in the Romanian dictionaries of the 19th century. In order to do so, the author provides a brief account of the most significant theoretical works on the matter of linguistic vs. encyclopaedic information and the corresponding lexicographical species. Upon observing that most authors seem to specialize the discourse on encyclopaedic information in relation to the entries alone, this paper suggests that two distinct models are needed for identifying the non-linguistic pieces of information recorded in by dictionaries: one that accounts for the headwords, and a second one for the text segments given *sub voce*. The author then suggests a theoretical model for establishing the encyclopaedic nature of the entries by cross-examining several criteria including: relevance of the speakers' lexical competence, distribution in different varieties etc., and notices that, despite the increased difficulty due to the complex nature of the dictionary article, a model proposed by researcher Mariana Neț in 1986 might apply to the encyclopedic information *sub voce*. Such model identifies the Charles Sanders Peirce's interpretants with as many categories of meaning. The second part of the paper consists in discussing examples extracted from three significant Romanian dictionaries of the 19th century, and reaches the conclusion that during that period of time, due in part to the specialization of the lexicographical species, the encyclopaedic information seems to shift from the word entries to the contents of the article.

Cuvinte-cheie: informație enciclopedică, dicționar, enciclopedie, lexicografie română.

Keywords: encyclopaedic information, dictionary, encyclopaedia, Romanian lexicography.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21
bogdan_harhata@inst-puscariu.ro